

12. *Vidzial gospodarka odpadami komunalnymi* (2020). Politechnika Ludzka. [https://www.wipos.p.lodz.pl/Zarzadzanie Gospodarka Odpadami Komunalnymi,321](https://www.wipos.p.lodz.pl/Zarzadzanie_Gospodarka_Opadami_Komunalnymi,321) [Department of municipal waste management (2020). Technical University of Lodz].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

СИСОЄВ Олексій Володимирович – кандидат економічних наук, доцент, керівник департаменту ліцензування та акредитації Київського міжнародного університету.

Наукові інтереси: фінанси, факторинг, криптовалюти, циркулярна економіка, професійна освіта.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

SYSOIEV Oleksii – PhD in Economy, Head of the Department of Licensing and Accreditation, Kyiv International University

Circle of scientific interests: finance, factoring, cryptocurrencies, circular economy, vocational education.

Стаття надійшла до редакції 18.01.2022 р.

УДК 368.4:378

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-203-145-149

СТРІЛЕЦЬ-БАБЕНКО Олена Володимирівна –

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри педагогіки спеціальної та соціальної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3774-4786>
e-mail: olenastrilecbabenko@gmail.com

ВПЛИВ НАВЧАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ СИТУАЦІЙ В ПЕРІОД ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Процес професійної підготовки майбутніх фахівців з соціальної роботи є динамічним, цілеспрямованим, свідомо організованим. Проблема адаптації, під час професійного становлення особистості, завжди була та є актуальною в колі уваги дослідників різних наук. Актуальність її обумовлена тим, що шляхи формування творчої особистості фахівця з соціальної роботи оновлюються постійно, в основі яких лежить взаємодія з суспільством в усіх сферах життєдіяльності. Це є важливим для професійного становлення, оскільки ефективність професійної адаптації визначатиме успіх формування його цінностей, ідеалів, особистих якостей. Для досягнення поставленої мети використовуються різноманітні методи, як традиційні, так й інноваційні. У процесі професійної підготовки майбутніх фахівців з соціальної роботи ефективно можна використовувати метод аналізу навчально-педагогічних ситуацій. Використання навчально-педагогічних ситуацій є складником контекстної моделі навчання. Якщо під час процесу застосовувати такі ситуації, то професійна адаптація майбутніх працівників проходитиме з найменшими втратами для них. Застосування ситуацій допоможе особистості оперативно зорієнтуватися в тій чи іншій ситуації та прийняти рішення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питаннями вдосконалення

професійної підготовки соціальних працівників займалися В. Баранюк, О. Канюк, В. Сластьонін, С. Когут. А також проблему підготовки соціальних фахівців вивчали А. Кулікова, Г. Лещук, Л. Романовська, Ю. Рябова. Питанням підготовки займаються також і зарубіжні дослідники Х. Брунс, Д. Крамер, Є. Холостова.

Процес становлення соціального працівника як фахівця розкрито у наукових дослідженнях та монографіях багатьох науковців, зокрема: Р. Вайноле, О. Карпенко, Н. Клименко, В. Курбатова. Окремі аспекти професійного зростання фахівців представлено у низці праць науковців Л. Завацької, І. Миговича, О. Рудницької та ін.

Мета статті – відобразити ефективність застосування навчально-педагогічних ситуацій в період професійної адаптації майбутніх фахівців з соціальної роботи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Використання навчально-педагогічних ситуацій, під час адаптації, необхідно здійснювати послідовно, безперервно та систематично, з наближенням студента до певного роду діяльності, здійснювати трансформація навчально-пізнавальної діяльності в квазіпрофесійну, навчально-професійну та професійну.

Термін «адаптація», як відомо, має універсальне значення, відображаючи загальну властивість живої матерії пристосовуватися до зміни навколишнього середовища. Залежно від рівня взаємодії людини із середовищем

розглядаються різні види адаптації: фізіологічна, психологічна, соціальна тощо [3, с. 87]. На кожному з цих видів можливе використання навчально-педагогічних ситуацій з різними завданнями та метою. На дії майбутнього фахівця, в свою чергу, впливають, як зовнішні фактори, так і його внутрішній стан. Отже, кожна ситуація може розвиватися за своєю логікою, розглядатися як якісно інша система, що визначається ієрархією чинників, які на неї впливають, хоча учасниками ситуації є одні й ті ж особи. Особливістю таких ситуацій є й те, що в одних і тих же зовнішніх обставинах за участі одних і тих же осіб вона може змінюватися залежно від цілей, яких прагнуть досягати її учасники.

Аналіз професійної адаптації як різновиду соціальної є традиційним для психолого-педагогічної науки. Цей процес нерозривно пов'язаний з професійним становленням фахівця. У науковій літературі широко представлені різноманітні дослідження аспектів професійної адаптації, проте її наукова сутність і зміст стосовно практики підготовки соціальних працівників залишаються не розкритими. Специфіка даного етапу розвитку соціальної освіти викликає необхідність критичного перегляду традиційних підходів до професійної підготовки соціальних працівників, посилення її практико-орієнтованих компонентів, розширення переліку та змісту компетенцій майбутніх фахівців.

Будь-яка ситуація характеризується суперечністю, яка виникає між однорідними чи різнорідними явищами, наприклад, між баченнями мети освітнього процесу викладача та рівнем розвитку, можливостями студента, чи між іншими уявленнями, концепціями, що застаріли, та вимогами до студентів, які зумовлені постійними змінами суспільства або безпосереднього її оточення. Суперечності, що виникають у навчально-педагогічній ситуації, мають бути розв'язаними шляхом перетворення її умов, а отже виникає мета, яка для викладача формулюється у вигляді поставленої задачі. Така задача виникає як результат цілеспрямованої освітньої діяльності у разі усвідомлення викладачем необхідності розробки та впровадження системи дій для досягнення як тактичної, так і стратегічної мети виховання, які є учасниками ситуації та й тих, хто спостерігає за її розгортанням.

У суспільній свідомості практично відсутнє уявлення про соціальну роботу як цікаву, творчу, а найголовніше, суспільно значущу і затребувану професію, де міжособистісні відносини виступають як атрибут професійних відносин між соціальним працівником і людиною, що потребує допомоги. На жаль, не поодинокі випадки, коли

сферу практичної соціальної роботи представляють фахівці, які не мають відповідної освіти, погано уявляють собі не тільки зміст і технологію соціальної роботи, але й її цілі та цінності, в наслідок чого проектується офіційні, безособові відносини між соціальним працівником та людиною, яка потребує допомоги. Все це створює значні труднощі професійної ідентифікації і, відповідно, адаптації молодих фахівців та студентів. Вітчизняна модель соціальної роботи має односторонній характер, зміст якої обмежується матеріальною допомогою населенню. Це пов'язано з невеликим періодом часу розвитку практики соціальної роботи і підготовки фахівців для цієї сфери, а також вітчизняної специфікою її інституційного становлення. Ми вважаємо, що за допомогою застосування навчально-педагогічних ситуацій період професійної адаптації має бути більш приємнішим та позитивним для майбутніх фахівців з соціальної роботи. За допомогою розв'язання таких ситуацій студент набирається певного досвіду для вирішення тих чи інших питань, в нього загострюється відчуття того, що від його рішення залежить майбутнє становище тої чи іншої ситуації.

Професійна адаптація являє собою процес входження молодої людини в професійну діяльність, пристосування до системи виробництва, трудового колективу, умов праці, особливостей спеціальності. Це свого роду складний динамічний процес повного опанування професією і оволодіння майстерністю на основі сукупності раніше здобутих та постійно оновлених знань, умінь і навичок. На етапі професійного навчання адаптація виявляється в оволодінні студентами актуальними та вагомими в галузі певної професійної діяльності знаннями, практичними вміннями та навичками, соціально комунікативними компетенціями тощо.

Соціальну адаптацію визначає низка ключових термінів: «взаємодія», «вживання», «засвоєння», «включення», «пристосування», «формування» тощо. Найбільш вживаним є типово визначення соціальної адаптації як «взаємодії особистості і соціального середовища» із зазначенням особливостей цієї взаємодії. У всіх визначеннях підкреслюється складність, цілісність, динамічність, безперервність і активність людини в процесі адаптивної взаємодії з соціальним середовищем, в тому числі і з професійним [3].

Розв'язання навчально-педагогічних задач є складним творчим процесом, який відбувається за алгоритмом наукового дослідження: на першому етапі відбувається характеристика проблеми; на другому етапі висувуються гіпотези розв'язання проблеми; на третьому етапі здійснюється експериментальна

перевірка висунутих гіпотез, доведення їх істинності чи хибності; четвертий етап передбачає аналіз отриманих результатів та формулювання пізнавального висновку. Отже, загальноприйнятим шляхом розв'язання задачі, що виникає на основі певної ситуації, є послідовне виконання таких дій: 1) бачення суперечності та усвідомлення даної проблеми; 2) формулювання конкретної задачі; 3) аналіз вихідних даних (місце, час, причини виникнення ситуації, особливості вікового та індивідуального розвитку учасників ситуації), що допоможе прийняти оптимальне у конкретних умовах рішення; 4) формування задуму на основі декількох гіпотез про подальші дії із урахуванням можливостей вихованців для активної участі у розв'язанні проблеми для забезпечення їхнього виховання та стимулювання до самовиховання; 5) втілення задуму, плану дій із його коригуванням відповідно до реакції студентів; 6) формулювання висновків, оцінка результативності розв'язання задачі за основним критерієм: чи сприяли педагогічні дії розвитку студента, як такі дії можуть вплинути в подальшому на формування його особистості.

Навчально-педагогічні ситуації ми розглядаємо як реальні ситуації, що спостерігаються у практиці роботи майбутніх фахівців, запозичені з літературних джерел, свідчень очевидців, та надані студентам для аналізу, визначення проблемних питань, формулювання гіпотез щодо можливого розв'язання таких і аналогічних питань, вибір та обґрунтування оптимального варіанту розв'язання задачі у конкретних умовах. У навчально-педагогічній ситуації, що пропонується студентам, є наявність суперечності між знаннями студентів й новими для них фактами, явищами, для пояснення яких чи вирішення проблемних задач, що виявляються у процесі аналізу цієї суперечності, у студентів не вистає знань. Метою використання навчально-педагогічних ситуацій є залучення студентів до вирішення певних освітніх та професійних задач, що досягається шляхом обміну думками, ідеями, пропозиціями.

Навчально-педагогічна ситуація відрізняється тим, що студенти беруть участь лише в аналізі цієї ситуації, а не в реалізації запропонованих варіантів дій для розв'язання проблемної задачі у реальних умовах освітнього процесу. Студенти можуть лише пробувати виконувати якісь дії в ході ділових ігор, тобто в штучно створених умовах, коли ролі вихованців виконують самі студенти. Мета цього методу – поставити студентів у таку ситуацію, за якої вони змушені будуть постійно приймати рішення. Для цього їм доведеться визначити істотні й другорядні факти, вибрати

основні з-поміж кількох проблем і виробити стратегії та рекомендації щодо подальших дій. Одним з найважливіших плюсів методу аналізу навчально-педагогічних ситуацій є те, що з його допомогою розвивається творче і абстрактне мислення студентів, яке потім допоможе йому бути впевненішим в адаптаційний період.

Набуті в процесі навчання нормативні способи діяльності соціального працівника містять аналітичні, діагностичні, прогностичні, організаторські та дієво-практичні вміння і навички. Проте, практичну соціальну роботу неможливо звести до нормативного варіанту. Практика соціальної роботи характеризується високим ступенем непередбачуваності і суперечливості, адже фахівець-практик завжди змушений приймати рішення і діяти в невизначеній ситуації. Виникає необхідність пошуку додаткових засобів та способів вирішення нестандартних завдань. На основі досвіду вирішення стандартних завдань і суб'єктного досвіду формується компетентнісний досвід.

Адаптаційний компетентнісний досвід – це цілеспрямований процес успішного (неуспішного) виконання адаптаційної діяльності при вирішенні професійного завдання, предметом якої є перетворення важкої життєвої ситуації клієнта (адаптивної ситуації), а результатом діяльності є не тільки застосування вже відомих умінь, навичок та відповідних знань (репродуктивна діяльність), а й освоєння нового набору (системи) умінь і знань (творча діяльність). Зміст надбаного компетентнісного досвіду складають погляди і установки, які змінюються та сформоване критичне ставлення до професійних перетворень, які відбуваються. В результаті, досвідна компонента в моделі адаптаційної компетентності має об'єктивний зміст, який залежить від результатів діяльності студента в ході перетворення їм зовнішнього світу і самого себе. Іншими словами, у формуванні компетентнісного досвіду вирішуються як безпосередні завдання професійного навчання, так і завдання власної професійної адаптації майбутнього соціального працівника. Набутий у власній діяльності особистісний адаптаційний досвід визначає високий ступінь професійної адаптації [1].

Необхідність в рефлексії як засобі когнітивного опанування ситуації взаємодії виникає в асиметричних ситуаціях (навчання, керівництво), в ситуаціях конфлікту, групової дискусії, в проблемних епізодах соціального життя, коли дії людини не регулюються соціальними кліше і вона сама змушена конструювати свою поведінку. Інтелектуальна рефлексія спрямована на осмислення суб'єктом руху в змісті проблемної ситуації, на

організацію дій, що перетворюють елементи цього змісту; міжособистісна – на самоорганізацію своєї діяльності через осмислення особистості і діяльності партнера по спільній діяльності; особистісна – на самоорганізацію через осмислення себе і своєї розумової діяльності в цілому як способу здійснення свого «Я» [4].

Окрім, позитивного впливу методу аналізу навчально-педагогічних ситуацій на розвиток творчого потенціалу у студентів, вони також впливають й на рівень зросту професійних якостей самого викладача. При організації та проведенні аналізу навчально-педагогічних ситуацій у педагога також виявляються й удосконалюються певні знання, уміння, навички. Одним з головних внутрішніх регуляторів професійної діяльності, детермінантою розвитку професійної діяльності фахівця виступає його самооцінка (В. Сластьонін). Це критична позиція соціального працівника по відношенню до того, чим він володіє, тобто не констатація наявного потенціалу, а саме його оцінка з точки зору цінностей соціальної роботи. Позитивне і професійно-результативне самооцінювання виступає мотивом саморегуляції поведінки і актуалізується на всіх етапах здійснення поведінкового акту, бере участь в механізмах регуляції поведінки від рівня конкретної ситуації діяльності до рівня тривалої реалізації ідейних задумів, в результаті чого формується регуляторний досвід [6].

Отже, на основі всього вищесказаного, можемо зробити висновок, введення навчально-педагогічних ситуацій до процесу адаптації майбутніх фахівців є виправданим, оскільки лише практика допоможе розкрити свої можливості. Роботу з аналізу навчально-педагогічних ситуацій ми пропонуємо використовувати і на лекції, і на практичному занятті. Ефективними таким метод навчання є у процесі організації тренінгових або спеціальних практикумів, який дозволить студентам проявити себе та зрозуміти свої перспективи перед тим, як приступати до практичної педагогічної діяльності.

Адаптаційна компетентність соціального працівника являє собою інтегральну характеристику майбутнього фахівця соціальної сфери, яка визначає його вміння вирішувати адаптаційні проблеми і пов'язані з ними професійні завдання в реальних ситуаціях навчальної та професійної діяльності з використанням відповідних знань, професійних цінностей і особистого досвіду адаптації [8].

Професійна адаптація є досягненням відповідності професійно-особистісного розвитку майбутнього фахівця вимогам професії за допомогою формування його адаптаційної компетентності, професійно-

ціннісних орієнтацій та розвитку регулятивних умінь. Однак слід розглянути взаємозв'язок використовуваних нами понять.

Професійна спрямованість характеризує спрямованість на професію.

Показниками виступають відповідність структури життєвих цінностей професійним цінностям; гуманістична спрямованість особистості; готовність до вибору активної адаптаційної стратегії; ціннісне ставлення до особистісного адаптаційного досвіду.

Професійно-важливі якості, що забезпечують високий рівень саморегуляції відображають ступінь розвитку саморегуляції поведінки і дозволяють спрогнозувати поведінку в адаптивній ситуації.

Аналіз навчально-педагогічних ситуацій передбачає допомогу і підтримку майбутнім фахівцям з соціальної роботи. Ефективності цього методу сприяє тісний зв'язок теорії з практикою з урахуванням досвіду студентів; створення реальних ситуацій взаємодії педагога і вихованця, які схожі на ті ситуації, що мали місце в їхній практичній діяльності як учнів, та таких ситуацій, що будуть мати місце у наступній діяльності. Заняття з використанням навчально-педагогічних ситуацій суттєвим чином активізують пізнавальну діяльність студентів, адже від них вимагається не просто знайти розв'язок проблеми, але й обґрунтувати і захистити його під час дискусії. Це розвиває як пізнавальну мотивацію, так і мотивацію професійного самоствердження. Такі заняття сприяють також виробленню професійно важливих умінь і навичок взаємодії, в тому числі навичок роботи з інформацією, уміння обґрунтовувати свої міркування, переконувати, організовувати процес колективного розв'язання проблеми тощо. Аналіз навчально-педагогічних ситуацій спонукає майбутніх фахівців аналізувати факти та особливості ситуацій у взаємодії, обирати правильну стратегію і захищати її в дискусійній групі. Спираючись на індуктивний та дедуктивний методи розв'язання різноманітних складних ситуацій створюються вигідні умови для набуття й розвитку умінь аналізувати та ухвалювати обґрунтовані рішення в певних ситуаціях, оцінювати альтернативи, вибирати оптимальний варіант, а також складати план його здійснення. Використання на заняттях аналізу навчально-педагогічних ситуацій готує майбутніх соціальних працівників до участі в більш складних формах взаємодії, максимально наближених до професійної діяльності.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, професійна адаптація майбутнього фахівця з соціальної роботи в процесі його професійної підготовки безпосередньо залежить від освітнього підходу, реалізованого у вищому навчальному закладі.

Завдяки розвинутим умінням, які проявилися саме в навчально-педагогічних ситуаціях, порівнювати, аналізувати, виділяти головне, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, бачити аналогію майбутні фахівці стають спроможними приймати адекватні рішення у стандартних і нестандартних ситуаціях певної взаємодії, вносити належні корективи у свою професійну діяльність. У зв'язку з цим, професійна адаптація майбутніх соціальних працівників буде носити лише позитивний характер та не буде відволікати зайвими недоліками від професійної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бербешкіна З. А. Этика социального работника // Теория и практика социальной работы: проблемы, прогнозы, технологии. – М., 2007. – 212 с.
2. Васюта О. І. Вимоги до освітнього стандарту з соціальної роботи згідно Національної рамки кваліфікацій [Електронний ресурс] / Васюта О. І. – Режим доступу: <http://archive.nbuv.gov.ua>.
3. Веретенко Т. Г. Вступ до спеціальності: соціальна педагогіка. Модуль 2: навч. посіб. / Т. Г. Веретенко, О. М. Денисюк. – К.: Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2011. – 124 с.
4. Завадська Л.М. Технології професійної діяльності соціального педагога. Навчальний посібник для ВНЗ / Л.М.Завадська.-К.: Видавничий Дім «Слово», 2008.-240 с.
5. Лукашевич М. П. Соціальна робота: (теорія і практика): підручник / М.П. Лукашевич, Т.В. Семигіна. – К. : Каравела, 2009. – 368 с.
6. Поліщук В. А. Професійна підготовка фахівців соціальної сфери: зарубіжний досвід: посібник / Поліщук В. А. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2003. – 184 с.
7. Троценко Н. Є. Професійне самовдосконалення соціальних працівників у ресурсних центрах: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Троценко Наталія Євгенівна. – Луганськ, 2012. – 243 с.

REFERENCES

1. Berbeshkina, Z. A. (2007). *Etika sotsialnogo pracivnuka*. [Ethics of social worker]. Moscow.

2. Vasyuta, O. I. *Vymohy do osvith'oho standartu z sotsial'noyi roboty z-hidno Natsional'noyi ramky kvalifikatsiy [Elektronnyy resurs]. Rezhym dostupu: <http://archive.nbuv.gov.ua>* [Requirements to the educational standard for social work according to the National Qualifications Framework [Electronic resource]. Access mode: <http://archive.nbuv.gov.ua>.

3. Veretenko, T. H. (2011). *Vstup do spetsial'nosti: sotsial'na pedahohika* [Introduction to the specialty: social pedagogy]. Kyiv.

4. Zavadaska, L.M. (2008). *Tekhnolohii profesiinoi diialnosti sotsialnoho pedahoha*. [Introduction to the specialty: social pedagogy]. Kyiv.

5. Lukashevych, M. P. (2009). *Sotsialna robota: (teoriia i praktyka)* [Pidruchnyk social pedagogy]. Kyiv.

6. Polishchuk, V. A.(2003). *Profesiynna pidhotovka fakhivtsiv sotsial'noyi sfery: zarubizhnyy dosvid* [Professional training of specialists in the social sphere: foreign experience]. Ternopil.

7. Trotsenko, N. YE. (2012). *Profesiynne samovdoskonalennya sotsial'nykh pratsivnykiv u resursnykh tsentrakh* [Professional self-improvement of social workers in resource centers]. Lugansk.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

СТРІЛЕЦЬ-БАБЕНКО

Олена

Володимирівна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри педагогіки спеціальної та соціальної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: дослідження питань застосування навчально-педагогічних ситуацій в процесі підготовки майбутніх фахівців з соціальної роботи.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

STRILETS-BABENKO Olena Volodymyrivna

– Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer of the Department of Pedagogy of Special and Social Education of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Research interests: research on the application of educational and pedagogical situations in the process of training future specialists in social work.

Стаття надійшла до редакції 11.01.2022 р.

УДК 37.016:003-028.31

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-203-149-153

ФЕДОТОВА Світлана Олександрівна –

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри методик дошкільної та початкової освіти факультету педагогіки, психології та мистецтв Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7257-122X>
e-mail: sfedotova2209@gmail.com

МЕТОДИЧНІ ПРИЙОМИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОГО БАЧЕННЯ У ДОШКІЛЬНИКІВ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасна дошкільна освіта спрямована на розвиток творчої особистості, на підвищення зацікавленості та

активності дітей-дошкільнят у вихованні та навчанні, на розвиток репродуктивної та творчої уяви (творчого бачення), на формування оціночних суджень, творчого